
*Милош Павловић***
(Докторанд, универзитет у Нишу)

СРБИ КАО НОВИ ИЗРАИЉ У ПОЛИТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ КРАЉА УРОША I¹

Анстракт: У раду су анализирани изворни подаци који промовишу идеју по којој је Стефан Немања постао нови Јаков, да би преко њега читав српски народ постао нови Израил. Ови подаци су истраживани у књижевном опусу хиландарског јеромонаха Доментијана и у појави мотива Лозе Јесејеве у средњовековној Србији. Метафора о Лози Јесејевој се у немањићкој Србији први пут јавља у доба краља Уроша I, као фреска у Сопоћанима и у писаном облику, као помен у аренгама две повеље чији су дестинатари манастири. Будући да је и Доментијанов књижевни рад текао под покровитељством исте владарске личности, закључили смо да је овај владар покренуо ширу промоцију идеје о Србима као новом Израилу у поменутиим источницима, са циљем снажења династичке идеологије. Идеолошким концептом новог Израилја немањићи идеолози из времена краља Уроша I су преко старозаветних праслика градили уверење да су оснивачи династије Немањића у исто време и праоци српског Израилја.

Кључне речи: Срби, нови Израил, Стефан Немања, Свети Сава, Јаков, Јосиф, Доментијан, Сопоћани, Лоза Јесејева, Урош I

Парадигма о новом Израилу постојала је на широком простору средњовековне хришћанске културе и у различитим семантичким реализацијама представљала важан чинилац политичке идеологије великог броја европских држава. У западној Европи средњег века позивање на нови Израил било је топоним у историографијама различитих народа, а нарочито каролинских Франака.² Са друге стране европског цивилизацијског круга

¹ Овај чланак представља измењени и унапређени семинарски рад написан као део предиспитних обавеза из предмета „Филозофија историје“, на докторским студијама историје, Филозофског факултета у Нишу. На свим сугестијама, философско-историјским промишљањима и показаном мудрољубљу, најсрданије се захваљујем предметној наставници др Слађани Ристић Горгиев.

** Докторанд, универзитет у Нишу, филозофски факултет, департман за историју, ел. пошта: m.pavlovic-16744@filfak.ni.ac.rs.

² К. Обрајан истиче да је старија историографија погрешно тумачила каролиншке и уопште раносредњовековне западњачке текстове тумачећи идеје о новом

у хиљадугодишњој историји Византијског царства, идеје новог Израиља играле су важну улогу у идеолошком дискурсу. У политичкој идеологији Византије се више пута прибегавало позивању на то да су Византинци нови Израиљ.³ За разлику од свих народа средњовековне Европе, чини се да је једино код Срба идеја о новом Израиљу садржавала прилично особене династичке примесе, које нису компаративне ни са једним другим примером у средњовековној Европи.

Да бисмо тему нашег чланка јасније разумели морамо на почетку нагласити да је рађање ове идеје било могуће у свести средњовековног писца који се користио елементима библијске типологије⁴ и свесно правио алузије у намери да успостави аналогију између библијских личности и догађаја са оним личностима и догађајима о којима пише у својим делима.⁵ Први помен имена Израиљ (Израил) и његовог значења налазимо у Библији.⁶ У почетној књизи старозаветног канона, сачувана је прича о патријарху Јакову који после мистичне „борбе са Богом“ добија од Бога

Израиљу у смислу националног ексклузивитета. Он убедљиво пише да позивање на нови Израил на простору Западне Европе није било националног карактера, већ искључиво у контексту универзалне припадности Цркви. Штавише, оваквим наративом каролиншки писци су покушали да допринесу христјанизацији паганских народа, док су истовремено нудили и морално оправдање експанзионистичке политике Каролинга. Према овом истраживању, франачка држава (*regnum Francorum*) је била изабрана од Бога и сви народи који у њој живе – што значи хришћани, а не један етницитет, како се раније погрешно мислило, види: С. О'Brien, *Chosen Peoples and New Israels in the Early Medieval West*, *Speculum* 95/4, (Chicago 2020), 987-1009. Ово су корисна сазнања за нас, јер у поређењу са употребом наратива о новом изабраном народу код Срба у средњем веку, видимо управо супротно, национални карактер поменуте идеје и још оригиналније, династију и њеног оснивача лично, као нуклеус и јемство етничког изабрања. У еклисиолошком контексту о служби епископа Вилиброрда, чијом се мисионарском делатношћу бави и К. Обрајан у поменутом чланку, пише веома упечатљиво: И. Чапоровић, *Служба викарног епископа у 8. веку у Западној Европи*, Теолошки погледи 46, (Београд 2013/1), 135-149.

³ Е. Arveler, *Politička ideologija vizantijskog carstva*, Beograd 1988, 51-52, 68. За исцрпна сазнања о идеји новог изабраног народа у византијској историји види монографију: S. Eshel, *The Concept of the Elect Nation in Byzantium*, Leiden-Boston 2018. Овај аутор помера почетак поменуте идеје у 7. век и наглашава да је концепт новог Израиља суштински чинилац у еволуцији византијске националне свести, која се током векова од универзалистичких представа мењала ка суженом доживљају сопственог колективног идентитета. Веома су инструктивна и његова компаративна истраживања која говоре о „асиметричној конкуренцији“ ове топице између Византинаца и Франака: S. Eshel, *op. cit.*, 162-184.

⁴ За један поглед на корене типолошког разумевања Светога писма: Р. Кубат, *Митске и старосавезне претпоставке типологије*, Богословље 1, (Београд 2015), 192-200.

⁵ *Лексикон библијске егзегезе*, приредили Родољуб Кубат и Предраг Драгутиновић, Београд 2018, 59-60.

⁶ Улогу Старог завета у византијској царској идеологији одлично је осветлио чувени француски византолог Ж. Дагрон у својој монографији о византијском цезаропапизму у поглављу „власт и династија“: Ж. Дагрон, *Цар и првосвештеник - студија о византијском «цезаропапизму»*, Београд 2001, 21-71. Истакли бисмо као значајно његово запажање да: „Стари завет у Византији има уставну вредност, он има исту правоснажност у области политике, коју Нови завет има у области морала“, види: Исто, 68.

благослов да понесе ново име: *Израил (Израиљ)*.⁷ Касније у теологији Новог завета, тачније у *Посланицама* апостола Павла, развијена је идеја о призивању незнабожачких народа у збор Израелаца.⁸

У досадашњим научним истраживањима ова тема је дотакнута из неколико углова. Различити елементи ове идеолошке потке местимично су разоткривени у значајној монографији Смиље Марјановић Душанић о владарској идеологији Немањића.⁹ Ова ауторка је обрадила између осталог и формирање паралеле по којој је Свети Симеон постао нови Јаков,¹⁰ што је за нас важно, јер је ова аналогија била база на којој се тематика касније проширила, да би код Доментијана добила шире теоријске основе према којима је читав српски народ постао нови Израиљ. Ту тематику Доментијанове идеолошке поруке анализирао је и тумачио Милош Благојевић у свом познатом чланку.¹¹ У односу на ове радове много више простора тема је добила у чланку нашег савременика пољског слависте Павела Ђадула, који је поменути тематику обрадио у много ширем контексту, што она и заслужује, проширивши истраживање на много већи број извора и хронолошки заокруживши тему са периодом српске Деспотовине и турског ропства.¹² Ови научни радови дали су основне смернице и нашем истраживачком поступку, који претендује да понуди нова тумачења.

Историјски извори нам откривају да се код Срба ова парадигма први пут среће пре Доментијана и то у *Житију Симеона Немање* од Светога Сава. Писац житија алудира на Стари завет када каже да је Немања благословио Стефана као што је Исак благословио праоца Јакова.¹³ А потом поентира исказом да се Стефан Немања следећим речима обратио свом наследнику Стефану Првовенчаном: *Чедо моје љубљено, паси овај*

⁷ Пост. 32: 26-28.

⁸ Од посебног су значаја главе 9-11 *Посланице Римљанима* светог апостола Павла, у којима образлаже хришћанско виђење идеје изабраног народа. Шире о теологији апостола Павла, видети: Порфирије српски патријарх, *Премудрост у Тајни сакривена: Огледи из Теологије апостола Павла*, Београд: ПБФ, 2021²; J.D.G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, New York 1989.

⁹ С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића – дипломатичка студија*, Београд 1997.

¹⁰ Исто, 191-197.

¹¹ М. Благојевић, *Срби изабрани народ – о националним и државним интересима у делима Доментијана*, Немањићи и Лазаревићи, Београд 2004, 120-123 (првобитно објављено: М. Благојевић, *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби изабрани народ*, Историјски гласник 1-2, Београд 1994, 15-28).

¹² P. Dziadul, *The idea of the "new Israel" in medieval Serbia*, Die Welt der Slaven LIX, (Wiesbaden 2014), 293-309.

¹³ Свети Сава, *Сабрани списи*, приредио Димитрије Богдановић, Београд 1986, 102. Иста алузија биће употребљена и у повељи Стефана Првовенчаног манастиру Пресвете Богородице на Мљету, в. Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, Београд 1999, *изворни текст* 124; *превод*, 125. Због сложених политичких околности изазваних грађанским ратом (1200-1202) и оспоравања владарског легитимитета Стефану Првовенчаном, биће важна ова алузија на праоца Јакова који је Јосифа претпоставио старијим синовима, о томе видети: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 194-195.

мој Израил, и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф!¹⁴ Овде се недвосмислено указује да је српски народ Израил који Немања предаје сину на старање. То је још увек непотпуна аналогија, али је Сава допуњује на следећем месту где описује пренос Симеонових моштију, сцена касније описана код Доментијана и Теодосија.¹⁵

Међутим, после Светога Саве у књижевном опусу хиландарског јеромонаха Доментијана ова идеја ће добити богастији садржај и виши ниво интерпретације. Њега са правом можемо сматрати најзначајнијим креатором ове парадигме. Његове идеолошке паралеле је истражио М. Благојевић, али ћемо због њихове важности за разумевање теме поновити значајне цитате и понудити другачија тумачења на појединим местима.

Цитат којим Доментијан започиње изградњу парадигме о новом Израилу налази се већ приликом описа Растковог одласка у Свету Гору.¹⁶ Доментијан том приликом каже да су његови родитељи постали *освећени* већ његовим рођењем и да су од Бога постали благословени: *Сваким благословом којим благослови Аврама и Сару, и Исака и Ревеку, Јакова и синове његове, и сав плод њихов би благословен од Бога.*¹⁷ Овај благослов је пре свега библијски мотив и његово преносно значење упућује на то да ће од Стефана Немање и Ане изаћи бројно потомство, тиме је најављен пород нових Израелаца. Потом Доментијан продужује и каже: *И Бог благослови Јаковљевим благословом синове синова њихових, а ваздвиже служитеље новоме закону своме, и названи бише од Бога нови Израилћани, друго царско свештенство, и прицепише се истинитој маслини, истинитом Господу нашем...*¹⁸ Подвлачење смо ми учинили, јер се ради о делу реченице који М. Благојевић није уврстио у своју анализу, а који се нама чини кључним. Ако су Срби *нови Израилћани, друго царско свештенство*,¹⁹ то

¹⁴ Свети Сава, *Сабрани списи*, 102.

¹⁵ Свети Сава, *Сабрани списи*, 117. Упореди опис истог догађаја код Доментијана и Теодосија: Ђ. Даничић, *Живот Светога Симеона и Светога Саве*, написао Доментијан, Београд 1865, 192-195, 102-103, (у даљем тексту: Доментијан, *Изворни текст*); Доментијан, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, приредила Радмила Маринковић, Београд 1988, 113-116, 314-315, (у даљем тексту: Доментијан, *Превод*); Ђ. Даничић, *Живот Светога Саве*, написао Доментијан (погрешна атрибуција уместо Теодосија), Београд 1860, 82-84 (у даљем тексту: Теодосије, *Изворни текст*); Теодосије, *Житија*, приредио Димитрије Богдановић, Београд 1988, 162-164 (у даљем тексту: Теодосије, *Превод*).

¹⁶ М. Благојевић у свом раду почиње од хронолошки каснијег цитата који се налази у Савином писму оцу, али нама се чини да је исправније пратити литерарни след текста.

¹⁷ Доментијан, *Изворни текст*, 131; Доментијан, *Превод*, 65.

¹⁸ Доментијан, *Изворни текст*, 131-133; Доментијан, *Превод*, 65-66. Учење о „царском свештенству“ има старозаветно порекло, в. Изл. 19, 1; Ис. 61, 6. За разумевање православног хришћанског учења о *Народу Божјем и Царском Свештенству* у светлости библијско-светоотачког поимања видети: Ј. Пурић, *Путокази за теологију саслужитеља Божијих (царско свештенство – народ Божији – нова заједница)*, Богословље 2 (Београд 2016), 192-222.

¹⁹ Према православном црквеном учењу ова два појма: *Царско Свештенство* и *Народ Божији*, су неодвојиви један од другог, види: Ј. Пурић, *нав. дело*, 210.

значи да су они после старозаветних Јевреја као хришћански народ сада нове гране на Христовој маслини,²⁰ заправо следећи чланови заједнице са истинитим Богом.²¹ Срби су стога *нови Израил* и *друго царско свеиштенство*, што су комплементарни појмови.²²

Следеће место на којем Доментијан развија поставку о Србима као новом Израилу, јесте при крају дугачког писма у којем млади монах Сава позива оца великог жупана Стефана Немању да се пресели код њега у Ватопед.²³ Сава према Доментијану, тражи од оца да остави власт, да се замонаши и дође на Свету Гору, да би на тај начин постао једнак Јакову, који је дошао у Египат свом вољеном сину Јосифу. У Египту је Јосиф са Божјом помоћу *прехранио сав Израил*, то значи да ће после Немањиног доласка у Свету Гору бити могуће да њих двојица „духовно прехране“ читав српски народ. Пошто је Бог послао Јосифа *пред лицем* оца Јакова у Египат, тако је и сада послао Саву испред Симеона на Свету Гору, да би се догодило следеће: *Да Бог у теби прослави своја чудеса и да се назовеш други нови Израил, и обновиш чеда твоја Духом Светим и паства твоја Богом узроставиши назваће се избрање Божје*.²⁴ Дакле, Стефан Немања ће постати нови Јаков (Израил) после доласка у Свету Гору, биће то његова мистична „борба са Богом“ после које је Јаков добио име Израил, а због тога ће читав српски народ постати нови изабрани народ. Потом Доментијан каже да ће из Стефана Немање који је једнак праоцу Јакову: *прорасти други нови Израил*.²⁵ Дакле поновљена је мисао са истим преносним значењем. Можемо закључити да Доментијан прави паралеле према којима су јасне алузије да је Свети Симеон нови Јаков, а Срби су нови изабрани народ.

Веома је важан следећи цитат приликом опширног описа транслације Симеонових моштију из Хиландара у Студеницу. Доментијан наводи да су га његова деца пренела: *По подобју првога Израила; и ево други Израил би пренесен не од Египта но од Свете Горе*.²⁶

²⁰ О Господу Христу као „питомој маслини“ и „прицепљењу“ уз њу, види: Римљ. 11, 17-24.

²¹ Стога сматрамо нетачним закључак М. Благојевића који исти цитат тумачи тако што сматра да су Симеон и Ана нови Израилци: „искључиво због тога што су родили Растка“, види: М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 121. Оно што додатно оспорава овакво тумачење јесте Доментијанова недвосмисленост када каже да се новим Израилцима назваше: *синови синова њихових*, а не њих двоје као супружници.

²² Истоветно са нама приређивачи Доментијановог дела сматрају да писац на овом месту читав српски народ изједначује са новим Израилем, видети: Доментијан, *Превод*: 65, напомена 30.

²³ А не да дође „из Студенице“ како М. Благојевић грешком наводи, јер је Немања у овом тренутку још увек на власти, види: М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 120.

²⁴ Доментијан, *Изворни текст*, 150; Доментијан, *Превод*, 79. Исте речи понавља и у *Житију Светог Симеона*, види: Доментијан, *Изворни текст*, 50; Доментијан, *Превод*, 275.

²⁵ Доментијан, *Изворни текст*, 150; Доментијан, *Превод*, 80.

²⁶ Доментијан, *Изворни текст*, 195; Доментијан, *Превод*, 116. И у *Житију Светог Симеона* писац идентично описује исти догађај преноса Симеонових моштију, видети: Доментијан, *Изворни текст*, 103; Доментијан, *Превод*, 314. Упореди: Теодосије, *Изворни текст*, 83-84; Теодосије, *Превод*, 163.

Према свему наведеном, Срби су код Доментијана увек нови избрани народ, јер су потомство Светога Симеона који је нови Јаков. Свети Симеон је: *савршени отац отачаства свога*,²⁷ који је помоћу Божјом и молитвама Светога Саве, постао: *већи од отаца својих*.²⁸

Постоји још једно место на којем Доментијан нешто другачије гради парадигму о новом Израилу.²⁹ Он ту пореди Светога Саву са пророком Мојсијем и каже да се за разлику од Мојсија као првог Израиља чији потомци нису сви очували завет са Богом, Свети Сава назва: *нови Израиљ, и све Господом обећане обете предаде деци свога отачаства*, а онда мало даље настављајући похвалу Светога Сави каже да: *узе првенство Израилјево*.³⁰ Пошто су сви чланови његовог потомства прихватили завет у наслеђе, што са првим Израилем није био случај. У овоме се огледа првенство новог Израиља над старим.³¹ Овде је важно подсетити и на то да је завет који је Бог склопио са Јаковљевим претком Аврамом,³² поновљен и са Мојсијем на Синајској гори.³³ Сходно томе, пошто су Срби прихватили све чему их је Свети Сава научио, који је међу њима извршио оно што је учинио Мојсије међу Јеврејима, они су сада са правом постали нови Израиљ.³⁴

Доментијан и у *Житију Светога Симеона* на исти начин развија парадигму о Србима као новом Израилу. У уводу житија каже да је Бог унапред предвидео да ће се на Симеону пројавити благодат и благочестиво потомство: *И да ће се као нови Израиљ јавити семе његово*.³⁵ А на више места у Симеоновом житију Доментијан њега упоређује са Јаковом и додаје паралелу Сава – Јосиф.³⁶

²⁷ Доментијан, *Изворни текст*, 196; Доментијан, *Превод*, 117.

²⁸ Доментијан, *Изворни текст*, 196; Доментијан, *Превод*, 117.

²⁹ На ово поређење Светога Саве са Мојсијем љубазно нам је указао професор Драгољуб Марјановић у дискусији која је пратила наше излагање. У међувремену је и публикован рад професора Марјановића посвећен овој теми, в. Д. Марјановић, *Прилог проучавању структуре и значаја Доментијановог описа поклоништва Светог Саве на Синају 1234. године*, Црквене студије 19 (Ниш 2022), 45-53. Исту тему, али из књижевно-теоријског угла обрађује и рад професора Драгише Бојовића, в. Д. Бојовић, *Савин силазак са Горе или: Доментијаново синајско огледало*, Црквене студије 19 (Ниш 2022), 55-63. Оба чланка доносе поучна сазнања о метафори старог и новог Израиља код Доментијана.

³⁰ Доментијан, *Изворни текст*, 317; Доментијан, *Превод*, 211.

³¹ М. Благојевић, *Срби избрани народ*, 122.

³² Пост. 12, 1-3; 15, 1-21; 17, 1-14; 22; 16-18.

³³ Изл. 19, 5-8; 20, 1-24; 18.

³⁴ Ово је у складу са хришћанским новозаветним и типолошким поимањем *Новога Народа*. Хришћани су постали *Нови Народ* и *Светитени Народ*, какви су требали да буду старозаветни Израиљци. Старозаветни Израиљ је само сенка новог Израиља, видети: Ј. Пурић, *нав. дело*, 217.

³⁵ Доментијан, *Изворни текст*, 3; Доментијан, *Превод*, 239. М. Благојевић има у виду „Немањина духовна чеда“, види: М. Благојевић, *Срби избрани народ*, 122. Што је сувишно домишљање, будући да је јасно да се ради о непосредном потомству Немањином, дакле члановима династије, али и о читавом народу чији је он *отац отачаства*.

³⁶ Доментијан, *Изворни текст*, 13-14, 25; Доментијан, *Превод*, 247, 255.

Слично Доментијану пише и наредни животописац Светога Саве јеромонах Теодосије, међутим његове поставке иако нису до сада подробно анализирани у научној литератури ипак представљају углавном понављање Доментијанових теза, што је несумњиво закључио М. Благојевић.³⁷ Такође припадају другој епоси и хронолошки млађем идеолошком програму краља Милутина.³⁸ Међутим због њихове важности пренећемо важније цитате и то пре свега Теодосијева химнографска сведочанства о новом Израиљу која до сада нису била предмет научних анализа.

Описујући Симеонова чудеса после смрти, Теодосије каже како је са његове фреске у Студеници потекло миро на утеху: *Деци његовој и народу његову, новом Израиљу.*³⁹ У *Служби Светоме Симеону* на месту где стихови казују о мироточењу Симеонове фреске, можемо прочитати како Теодосије пореди Светог Симеона са Јаковом.⁴⁰ У *Служби Светоме Сави* налазимо стихове који указују на заслуге Светога Саве због којих српска земља: *Нов Израиљ народ Божији постаде.*⁴¹ Овде је сасвим јасно исказана суштина ове идеје. Српски народ се ослободио пређашњих паганских веровања и заслуга за то припада најпре Симеону Немањи као *првом поборнику вере*, који је потом измолио од Бога чедо Саву, које ће постати вољом Божијом *учитељ* све српске земље.⁴² Када је српски народ коначно захваљујући њиховом удруженом мисионарском раду очишћен од мрака јереси и постао правоверан, он је постао *савршени народ*, који има свог *оца отачаства* – Светога Симеона, и *оца отаца свега отачаства* – Светога Саву. У колективној свести средњовековних Срба као християнизованог народа више није могло бити позитивно сећање на прехришћанску прошлост, већ је била пожељна афирмација свести према којој су и они легитимни чланови хришћанске породице народа и протагонисти историје спасења.⁴³

Да је ова идеја и касније постојала као став највиших представника српске црквене јерархије, сведочи запис архиепископа Никодима из 1319. године, настао приликом превода јерусалимског типика Светога

³⁷ М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 123, напомена 32.

³⁸ Према нашим истраживањима књижевни рад Теодосија Хиландарца треба сместити у хронолошке и идеолошке оквире владарске епохе краља Милутина, в. М. Павловић, *Православље и латинска јерес у државно-политичкој идеологији Теодосија Хиландарца*, Ниш и Византија 19, (Ниш 2021), 510-512.

³⁹ Теодосије, *Изворни текст*, 88; Теодосије, *Превод*, 166. Доментијан такође описује чудо изливања мира из Симеоновог гроба у Студеници али не прави алузије на нови Израиљ, видети: Доментијан, *Изворни текст*, 217; Доментијан, *Превод*, 133.

⁴⁰ Теодосије, *Службе, канони и Похвала*, приредила, Биљана Јовановић-Стипчевић, Београд 1988, 45.

⁴¹ Исто, 96.

⁴² Више о тумачењу појма учитељства: М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 116-117.

⁴³ P. Dziadul, *op. cit.*, 293. Инструктивна су открића П. Ђадула која показују да је српска политичка теологија била вертикално оријентисана, тј. стари српски писци нису трагали за мисијом династије и нације у историјским променама, већ су мотрили на једну есхатолошку визуру у садашњем времену, види: *Ibidem*, 306.

Саве Освећеног са старогрчког језика на српскословенски. Архиепископ Никодим је био покретач и руководилац овог богослужбеног и филолошког пројекта, стога ће српскословенски превод овог типика у науци остати познат као *Никодимов типик*.⁴⁴ Свети архиепископ Никодим у том запису прави један теолошки увод, где помиње и *први Израил* који је *изнемогао од неверовања*, а онда похваљује Светог Симеона, а затим и Светога Саву, док на крају смирено говори о себи и превођењу типика. У пасусу где помиње Светога Симеона Мироточивог он каже да је Бог великим својим милосрђем даровао српском народу новог Аврама (новог Аврама):⁴⁵ *светаго нашего господина Симеона и новаго мироточѣца въ новорожденнѣемъ Израилѣ, рекше въ сръп`сѣи земли*.⁴⁶ За нашу тему важне су речи које тврде да је новорођени Израил управо српска земља. Због тога што је ово изјавио тадашњи поглавар Српске Цркве, а исте ставове је одавно изнео њен први архиепископ Свети Сава, онда са правом можемо закључити да је ова идеја као званично учење била промовисана од стране тадашњих високих црквених кругова. Због тога претпостављамо да је учени и талентовани Доментијан добио задатак да овај наративни модел Светога Саве у новим политичко-историјским околностима својом списатељском виртуозношћу подигне на виши литерарни и богословски ниво.⁴⁷

Доментијанов књижевни исказ о Србима као новом изабраном народу има свој ликовни пандан у хронолошки блиском монументалном фрескосликарству Сопоћана у виду чувене фреске Лозе Јесејеве.⁴⁸ Наиме,

⁴⁴ О Никодимовом типиком види: Л. Мирковић, *Типик архиепископа Никодима: (свршетак)*, Богословље, год. 2 (Београд 1958), св. 1, књ. XVII, 69-88; А. Главчић, *Типик архиепископа Никодима*, Српска теологија данас, књ. 1, (Београд 2009), 294-307.

⁴⁵ Академик М. Благојевић погрешно преноси да архиепископ Никодим назива Светог Симеона „новим Адамом“ и ту грешку понавља у укупно три своје публикације: М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 123; М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности I*, Нови Сад 2002, 148; М. Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд 2011, 171. Грешка није занемарљива јер је *нови Адам* познати патристички мотив за Господа Христа изграђен на темељу павловске теологије, види: Јевр. 1, 2; Еф. 1, 3-7; 2, 15; Рим. 3, 24; 1 Кор. 1, 30; 8, 6. Док је старозаветни патријарх Аврам као праотац изабраног народа, погодна паралела са Светим Симеоном као праоцем новог изабраног народа. Такође, треба знати да је Свети Симеон називан другим Аврамом и у Доментијановом делу, али и у химнографији Теодосија Хиландарца, види: Доментијан, *Изворни текст*, 51; Доментијан, *Превод*, 276. Свети Симеон ће готово у свакој Теодосијевој служби бити назван другим Аврамом, види: Теодосије, *Службе*, 55-56; 95, 148, 185, 206. Истовремено, Доментијан зна да се новим Адамом назива једино Господ Исус Христос: Доментијан, *Изворни текст*, 14; Доментијан, *Превод*, 247. Познавајући одлично ове текстове али и читаву дотадашњу теолошку мисао, архиепископ Никодим је такође Светога Симеона назвао новим Аврамом.

⁴⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, 22, бр. 52.

⁴⁷ Да је Доментијан доградио одређене Савине идеје до „завршног богословског схватања“ указано је и раније, види: В. Ј. Ђурић, *Слика и историја у средњовековној Србији*, Глас САНУ 338 (Београд 1983), 117-144, 120.

⁴⁸ О овом уметничком мотиву постоји богата литература, чији преглед доноси: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 113, напомена 51. За исцрпан преглед старије литературе о почецима Лозе Јесејеве на простору хришћанизоване Европе види: V. Milanović, *The Tree of Jesse in the Byzantine Mural Painting of the Thirteenth and*

овај манастир на својим унутрашњим зидовима чува хронолошки најстарију представу Лозе Јесејеве у средњовековној српској уметности.⁴⁹ Ради се о фресци насликаној изнад улаза у јужну бочну капелу сопоћанске унутрашње припрате и заузима готово читав јужни зид. Поред Лозе Јесејеве овде се налази још неколико циклуса фресака старозаветне и хришћанске тематике, углавном богословске, једини изузетак од овог правила чине представе ликова светих цара Константина и његове мајке Јелене, као и у доњој зони смрт краљице Ане и ликови чланова породице владара.⁵⁰

Различита мишљења су у научној литератури пратила тумачење ових композиција. Несугласице су се појавиле око питања да ли су ове фреске настале из политичко-идеолошких разлога или чисто богословских или богослужбених.⁵¹ Међутим, конкретно у вези фреске која нас интересује, а захваљујући пре свега акрибичним анализама Смиље Марјановић Душанић, можемо са сигурношћу устврдити да је Лоза Јесејева насликана превасходно као политичко-идеолошка метафора, јер шаље снажне династичке поруке и да је као такву треба посматрати и у каснијим примерима.⁵²

Метафора о Лози Јесејевој се у идеолошком програму краља Уроша I јавља као вишезначан мотив. Поред ликовне представе у Сопоћанима овај владар исти идеолошки симбол користи и у званичним правним актима. Тачније у аренги повеље за манастир Пресвете Богородице у Стону, где помиње жезал из корена Јесејева,⁵³ а потом у аренги повеље за манастир Светог Николе у Хвосну, где се помињу „корен“ и „изданци“.⁵⁴ Краљ Урош I у својој идеолошкој комуникацији са поданицима уводи метафору

Fourteenth Centuries: A Contribution on the Research of the Theme, Зограф 20 (Београд 1989), 8-60.

⁴⁹ С. Марјановић Душанић претпоставља да је појава метафоре о Лози Јесејевој у српској уметности и дипломатици могућа и пре краља Уроша I, на пример, у несачуваном живопису краљевских манастира и изгубљеним владарским исправама: Иста, *Владарска идеологија*, 112-113.

⁵⁰ В. Ј. Ђурић, *Сопоћани*, Београд 1963, 75-77. За један новији поглед на сликарство припрате, в. Б. Тодић, *Сопоћани: фреске*, Нови Сад 2021, 81-86, 183-189. Такође преглед релевантне литературе о фрескама припрате доноси: Исто: 184, напомена 2.

⁵¹ За преглед неусаглашених научних тумачења фресака унутрашње сопоћанске припрате, видети: Б. Тодић, *нав. дело*, 203, напомена 2. Веома су инструктивне анализе Б. Тодића који показује да се свака фреска насликана у сопоћанској припрати може довести у везу са богослужбеним поретком Велике Четрдесетнице: Исто, 183-199.

⁵² Убедљивом аргументацијом је Смиља Марјановић Душанић показала да се мотив Лозе Јесејеве појављује у владарској идеологији краља Уроша I искључиво из политичко-пропагандних разлога, види: С. Марјановић-Душанић, *Мотив Лозе Јесејеве у доба Уроша I*, Зборник филозофског факултета, 18 А (1994), 119-126.

⁵³ Жьзль ис корѣне Нисѣѡва и ц'вѣтъ ѡт него Х(рн)с(тос)ъ. Жьз'ль кестъ Х(рнсто)съ слово; корѣнь Нисѣѡвъ Шарна пр(ѣ)ч(н)стага в. Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника. Књ. 1, 1186-1321, прир. В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик; редиговао Д. Синдик, Београд 2011, 195.

⁵⁴ С(вѣ)таго корѣна в(о)г(о)любїе вѣткїн, в. Исто, 250. Детаљније о метафори лозе, корена и изданак, види: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 111-112. Ради се о метафорама највишег политичког значаја којима се истиче богодарованост власти.

о Лози Јесејевој, приказујући династију којој припада као свету лозу српских владара једнаку старозаветној лози Јесејевих потомака, која је дала више владара Израилу. Краљ Урош I је владар који је први од немањихких краљева назван светородним краљем, што сведочи о снажним одјецима његове династичке политике.⁵⁵ Његови потомци ће наставити да одржавају курс који је он прокрчио у области династичке идеологије, па се већ у време његовог сина Милутина појављује први пут фреска Лоза Немањина 1321. године у Грачаници.⁵⁶ Ова фреска ће бити пандан фресци Лозе Јесејеве и као такве ће се сликати и у каснијим сачуваним примерима, међу којима је најрепрезентативнији трећи сачувани пример у Високим Дечанима. Овде је Лоза Немањина осликана у припрати у делу јужног брода, а са друге стране истог зида у наосу фрескописана је Лоза Јесејева.⁵⁷

Метафора о Лози Јесејевој из времена краља Уроша I, тако изненада експлоатисана у фрескосликарству и званичним документима кореспондира са књижевним исказима о новом изабраном народу код Доментијана. Ради се о елементима династичке идеологије из времена краља Уроша I.⁵⁸ Он је наручилац Доментијанових дела или бар потоњи покровитељ (1253, 1264),⁵⁹ он је дао да се осликају Сопоћани (1265) и он је издао повељу Богородичином манастиру у Стону (из око 1253). Нарочито је индикативно да се у писаним изворима из времена краља Уроша I метафора о Лози Јесејевој појављује вероватно у истој години његове владавине (1253) – тада је Доментијан завршио писање *Житија Светога Саве* и тада је издата

⁵⁵ Исцрпно пише: Б. Тодић, *нав. дело*, 127-145.

⁵⁶ Више о фресци Лоза Немањина, види: С. Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Београд 1996, 38-43, 48-50, 57-59; В. Ђурић, *Историјске композиције у српском сликарству средњег века и њихове књижевне паралеле*, ЗРВИ 11 (Београд 1968), 99-127; Ј. Магловски, *Од бедара Немањиних. Прилог иконологији Лозе Немањине у Грачаници*, Зограф 28 (2000-2001), 101-109.

⁵⁷ На овај идеолошки снажан образац такође нам је указао професор Д. Марјановић у дискусији после нашег саопштења. Више о томе види: В. Милановић, *Програм живописа у припрати*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 361. Лоза Јесејева је у Дечанима због специфичности дечанског наоса нашла своје место у његовом југозападном травеју, иако би очекивано место за ову композицију било у припрати, где је уосталом осликана у свим осталим сачуваним примерима, као што је рецимо у Морачи, в. Д. Милић, *Манастир Морача*, Никшић 2021, 54.

⁵⁸ Пре њега није логично ни говорити о династији у доба Стефана Првовенчаног (С. Марјановић-Душанић, *Мотив Лозе Јесејеве*, 123. Такође о међузначају побројаних елемената династичке идеологије краља Уроша I расправља С. Марјановић-Душанић у поглављу „Светородни корен и његови изданци“, в. С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 111-117.

⁵⁹ Време настанка Доментијанових дела нам је познато захваљујући записима које је сам оставио. Док је година завршетка *Житија Светога Симеона* неупитна (1264), око тачне године завршетка *Житија Светога Саве* постоје недоумице, јер су у рукописима сачувана два податка 1242/1243 и 1252/1253. Новији истраживачи су се после подробних анализа определили за други датум као поуздан, види: Б. Миљковић, *Житија Светог Саве као извори за историју средњовековне уметности*, Београд 2008, 27-29, 205; Б. Тодић, *нав. дело*, 131; И. Коматина, *Краљ Стефан Урош I Велики и његов век*, Београд 2021, 154-157.

повеља стонском манастиру Пресвете Богородице – док је десетак година касније приликом осликовања Сопоћана и први пут визуализована код Срба и поновљена у Доментијановом *Житију Светога Симеона*.

После овако анализираних проблематике „новог Израиља“ у политичкој идеологији династије Немањића можемо подвући одређене закључке. Пре свега кључни носиоци ове идеје су хиландарски јеромонаси и писци Доментијан и Теодосије.⁶⁰ Обојица се слажу да је Стефан Немања постао нови Јаков, а преко њега и читав српски народ нови изабрани народ. Суштина идеолошке парадигме налази се у жељи да се Срби промовишу као Божји народ тек од времена Симеона Мироточивог и Светога Саве и да је до тога дошло тек после Симеоновог преласка на Свету Гору, односно да је то био предуслов да он постане *нови Израиљ* и *отац отачаства свога* и да тај благослов пренесе на своју државу и цео народ. Такође важан мотив је и то што писци житија заправо желе да покажу да је нови Израиљ једно од чуда Светога Симеона и Светога Саве. Они су склопили савез између Бога и српског народа, они су обновили своје отачаство Духом Светим, они су припремили Богу *савршен народ*, они су Србе привели истинитој маслини – Христу. Због тога је било важно да Доментијан каже да је Немања постао *већи од оца својих*, али молитвама Светога Саве, да сви знају да нису политички битни они који су пре њега владали српском земљом, што је у условима феудалне расцепканости и династичке нестабилности било пресудно за политички успех једног владара и његових потомака. Идеја о Србима као новом Израиљу, промовише династију Немањића као светородну и то је основни циљ ове парадигме. Њоме се постиже свест о томе да је пород Светога Симеона благословен, јер његови потомци су једини достојни да владају српском земљом.

Код Доментијана је постојао и култ „свештено тројице“, који је значајан због тога што је здруженом култу Светога Симеона и Светога Саве придодат и култ првог светог краља Стефана Првовенчаног.⁶¹ Оваквим здруженим штовањем тројице првих немањићких светитеља, Доментијан је додатно промовисао легитимитет потоњих владара који су потекли од Стефана Првовенчаног, а конкретно тадашњег српског краља Уроша I.

Следствено овим запажањима, целисходно је да нагласимо као круцијалну тврдњу да је нови Израиљ пре свега компонента династичке идеологије Немањића. Рекли бисмо можда једна од најважнијих. Није циљ ове парадигме да „уздигне самопоштовање српском народу до

⁶⁰ Доментијан који је по свему судећи био неколико година старији од краља Уроша I, на Свету Гору је отишао после смрти Светога Саве, кога је као верни ученик и духовно чедо пратио годинама, да би на крају учествовао и у translацији његових моштију из Трнова. У Хиландару је постао духовник манастирског братства, што је био одговоран положај који се додељивао угледним свештенонасима са више духовног талента. Као ученик Светога Саве био је близак са краљем Урошем и другим архиепископом жичким Арсенијем I. О Доментијану као члану круга блиских сарадника краља Уроша пише: И. Коматина, *Краљ Урош I Велики*, 207-208.

⁶¹ О култу „свештено тројице“ код Доментијана види: Ђ. Текић, *Идеја Свете Тројице – „Три светила Богом изабрана“ у делу Доментијана*, Баштина 45 (Приштина-Лепосавић 2018), 277-290.

највиших могућих висина“, како је било примећено у досадашњој историографији.⁶² Тачније, није само то, већ је много важнији домет ове идеје да пружи духовни легитимитет потомцима Светога Симеона као јединим политичким личностима које су од Бога изабране да владају српским земљама.⁶³ Требало је српском народу и властели показати да је њихова владајућа династија потомство другог Израилља – новог Јакова. Као наручилац Доментијанових дела и ктитор Сопоћана, главни покровитељ ове идеје и покретач ширег програма династичке идеологије несумњиво је био краљ Урош I Велики.

⁶² М. Благојевић, *Срби изабрани народ*, 123; М. Благојевић, Д. Медаковић, *нав. дело*, 149; М. Благојевић, *Српска државност*, 171.

⁶³ Да је ова парадигма играла улогу династичке легитимизације и генерално јачања династичког ауторитета истакао је и П. Ђадул, види: Р. Dziadul, *op. cit.*, 306.

Miloš Pavlović

(PhD student, Faculty of Philosophy Niš)

THE SERBS AS THE NEW ISRAEL IN THE POLITICAL IDEOLOGY
OF KING UROŠ I

This paper analysed the original data promoting the idea that Stefan Nemanja became the new Jakob so that the entire Serbian nation would become the new Israel through him. The data was analysed in the literary work of Hilandar hieromonk Domentian and in the emergence of the motive of the Tree of Jesse in mediaeval Serbia during the reign of king Uroš I.

According to Domentian, Serbs are the new chosen people because they are descendants of Saint Simeon, who is the new Jacob. More precisely, there is a concept that all Serbian people became the new Israel which was built on the parallel that Stefan Nemanja, the founder of Nemanjić dynasty, became the new Jacob. The essence of the ideological paradigm lies in the tendency for Serbs to be promoted as God's chosen people only since the time of Simeon the Myrrh-streaming and Saint Sava, as well as the fact that it happened after Simeon's move to Mount Athos, that is, that it was a prerequisite for him to become the new Jacob. Another important motive is that the writers of hagiography actually want to show that the new Israel is one of the miracles of Saint Simeon and Saint Sava. The idea of Serbs as the new Israel promotes Nemanjić dynasty as holy born and that is the basic goal of this paradigm. It achieves the awareness that they as the descendants of Saint Simeon are the only ones worthy to rule the Serbian land.

Somewhere around the same time, the metaphor of the Tree of Jesse appears for the first time in mediaeval Serbia during the reign of King Uroš I in the form of a fresco in Sopoćani, and then in the arengas of two charters addressed to monasteries.

The metaphor about the Tree of Jesse from the time of King Uroš I, so suddenly exploited in fresco painting and official documents, corresponds with the literary statements about the new chosen people made by Domentian. It is about the elements of the dynastic ideology from the time of King Uroš I. He is the orderer of Domentian's works or at least the latter patron (1253, 1264). He had the Sopoćani Monastery painted (1265) and he issued the charter to the Monastery of the Holy Mother of God in Ston (around 1253). It is particularly indicative that in the narrative sources the metaphor about the Tree of Jesse with King Uroš I appears in the same year of his reign (1253) - this is when Domentian finished writing *The Life of St Sava* and then the charter was written for the Ston's Monastery of the Holy Mother of God - while it was ten years later during the painting of Sopoćani that it was visualised for the first time among Serbs, and then repeated in Domentian's *The Life of Saint Simeon*.

The paradigm of the new Israel is primarily a component of the dynastic ideology of Nemanjić. We could argue that it was perhaps one of the most important ones. It is not the goal of this idea to „elevate the self-esteem of the Serbian people to the greatest possible heights“, as was noted in previous historiography. As a matter of fact, it's not just that, but the reach of this idea is actually much more important to give spiritual legitimacy to the descendants of Saint Simeon as the only political figures who were chosen by God to rule the Serbian lands.

Serbian people and nobility had to be shown that their ruling family is the offspring of another Israel - the new Jacob. By using the ideological concept of the new Israel the Nemanjić ideologues of the time of King Uroš I built the belief through the Old Testament earliest images that the founders of the Nemanjić dynasty are at the same time the forefathers of Serbian Israel.

As the orderer of Domentian's works and the founder of Sopoćani, the main patron of this idea and the initiator of the broader program of dynastic ideology was undoubtedly King Uroš I the Great.

